

entrevista

D'ençà de la mort de Josep Pla, deuen haver estat pocs els actes a l'entorn de l'escriptor en què el seu convilatà i amic Jordi Pujol i Cofan no hi hagi estat present. La seva vinculació personal i professional amb l'autor palafrugellenc l'ha fet ser conegut arreu com «el corrector d'en Pla», però probablement aquesta circumstància també hagi amagat una trajectòria vital i literària prou rica i interessant per si mateixa.

Jordi Pujol i Cofan

el corrector de Josep Pla

NÚRIA SÀBAT > TEXT I FOTOS

Sempre heu declarat la vostra admiració per Josep Pla i l'heu defensat obertament.

—Sí, i tant! Perquè és el millor prosista català del segle xx. I perquè em sembla que Pompeu Fabra, Francesc de Borja Moll, Josep Pla i Joan Coromines són els quatre pilars de la llengua catalana, els que han fet més per dignificar-la i consolidar-la. I perquè, malgrat tots els detractors que pugui tenir —que cada cop són menys— les 29.000 planes de la seva obra continuen guanyant adeptes cada dia.

—He llegit que Pla us va ser presentat oficialment per Jaume Vicens Vives, el 1953. On i com va ser?

—Això ha sortit publicat en algun diari, però en realitat no va anar així: va ser Pla qui em va presentar Vicens Vives. Pla, el vaig conèixer l'hivern de 1953. Aleshores jo treballava a la Caixa i anava a prendre cafè a cal Tinyoi, el restaurant Reig. Ell hi anava a sopar i a fer-hi tertúlia amb Josep Martinell, pintor i bastant bon escriptor; i amb Lluís Medir, professor de dibuix, i Jaume Isern,

que parlava en llatí amb la mateixa naturalitat que en català... tots ells palafrugellencs. Cada vespre enfilaven un tema sobre el vell Palafrugell que després l'escriptor redactava a mà en uns quants folis. Com que necessitaven algú per corregir i passar a màquina les quartilles, Martinell em va presentar «oficialment» Pla i em vaig afegir al grup. Ell sempre era l'últim de marxar, se n'anava a peu al mas i l'endemà es llevava a la una, just quan la minyona li portava un suc de llimona.

—I què en va sortir?

—El resultat va ser un llibre, *Peix fregit*, que és com popularment es defineix la nostra vila. En vam fer una edició semiclandestina de 299 exemplars en aràbigues i 25 en romanès per als col·laboradors —a mi, me'n va donar dos en xifres romanès—, i va repartir els paquets entre els amics perquè els guardéssim, ja que estava convençut que si en Mazo Mendo, que aleshores era el governador civil, se n'assabentava, cremaria l'edició sencera. I a partir d'aquí van néixer nous projectes.

—Com ara el *Llibre de lectura*, a cura de Jordi Pujol Cofan, que Destino va publicar el 1967?

—Exactament. Jo donava classes de català, de les que ara en diuen extra-escolars, i no pas d'amagat, però sense fer-ne gens de publicitat, a l'Institut de Palafrugell, i em vaig adonar que calia fer una mena de guia o d'antologia de l'obra d'en Pla adaptada a les criatures, per introduir-los a la seva obra i engrescar-los a llegir. Ho vaig proposar a en Pla i de seguida em va dir: «Faci, faci!»

—I què vau «fer»?

—Doncs vaig començar seleccionant diversos fragments de diferents obres de Pla, els vaig agrupar per temes, els vaig posar un títol, subtítols... que de vegades m'inventava o treia d'alguna frase que m'agradava especialment, com «Lluna de març a Cadaqués», i sempre tenint en compte que la tria havia de basar-se en criteris exclusivament literaris i lingüístics. De vegades també havia d'escriure algun paràgraf per enllaçar els textos i que després presentava a Pla perquè els revisés, cosa que no va voler fer mai, emparant-se en el seu «faci, faci».

—A Josep Pla, se l'havia de corregir?

—Ortogràficament, sí. El seu català no era gens normatiu, senzillament perquè, quan va començar a escriure, Fabra encara no havia publicat les normes. Per això, quan dic que Pla era un escriptor incorrecte —cosa que no vol dir, en absolut, que sigui un mal escriptor— em refereixo, a banda dels errors d'ortografia, al fet que la seva sintaxi també era molt peculiar i, des d'un punt de vista acadèmic, incorrecta o, si

res més no, desajustada. Tot i això, crec que en el seu cas no s'ha de tocar, perquè defineix molt bé el seu estil.

—Quin va ser el vostre paper?

—Bàsicament, revisar les galerades, perquè això de rellegir el que ja havia escrit ho trobava una pèrdua de temps. Vaig corregir-li la puntuació, l'ortografia i més d'un castellanisme que sempre vaig procurar substituir per mots propis del seu llenguatge. Ara bé, l'estil, mai, perquè és el que reflecteix la personalitat d'un autor i el caràcter de la seva escriptura.

—Tot i així, segons hem pogut anar veient i com vós mateix heu comentat en més d'una ocasió, la seva *Obra Completa* conté tota mena d'errors...

—Déu n'hi do. N'hi ha que són comprensibles i que no tenen gaire importància, però n'hi ha de fonamentals que van des d'anacronismes a males transcripcions. Per això valoro molt positivament aquesta reedició d'*El quadern gris* i la feina feta pel professor Garolera.

—Una reedició que va ser presentada a la Fundació Pla de Palafrugell el febrer passat, en què vau «carregar» obertament contra l'antic editor Josep Vergés i el corrector de l'època.

—És que el tema d'*El quadern gris* ja ve de lluny... Tan bon punt en va sortir la primera edició, en vaig fer una revisió i vaig detectar-hi 200 errors! Vaig fer-ne una llista, supervisada per Pla, i la vam donar a en Vergés perquè ho tingués en compte de cara a la segona edició, però quan aquesta va sortir, el 1969, encara n'hi havia. Així que vaig fer una segona revisió, juntament amb l'autor, i en vam marcar 500 més...

—I a què creieu que és degut?

—Un error greu va ser el fet que l'impressor fes la tercera edició partint de la primera en comptes de la segona que, malgrat no estar neta del tot, estava molt millor. D'altra banda, suposo que hi van intervenir diversos factors: normativament, va coincidir amb l'època més rígida i estricta, i un «guapo» o un «caldo»

Com que necessitaven algú per corregir i passar a màquina les quartilles, Martinell em va presentar «oficialment» Pla i em vaig afegir al grup

eren del tot inadmissibles; la cal·ligrafia planiana tampoc no hi ajudava gaire, i les mecanògrafes de Destino haurien necessitat una paciència que ja s'ha vist que no tenien, però el que trobo més greu són les censures per qüestions morals —s'elimina, per exemple, «del membre» i la frase queda sense sentit— o personals —si es parla malament d'algú vinculat amb l'editor— i, sobretot, el desconeixement que Bartomeu Bardagí, el corrector, tenia de l'entorn vital de l'escriptor i de la parla empordanesa i que el va portar a substituir mots tan nostrats com «bercengàs», «esbossar» o «fesolines» per d'altres que tot sovint no hi tenien res a veure. I llavors què va passar? Doncs per exemple que, en substituir «bercegàs» per «berça-eugues», a la traducció francesa va sortir *berceur de juments!*

—Al vostre parer, quin ha de ser el paper del corrector? Fins a quin punt es pot «tocar» el text d'un autor?

—Personalment crec que un corrector ha de vigilar els barbarismes, les «badades»... i és molt important que conegui el lèxic de l'autor que corregeix, perquè de vegades hi ha paraules, fins i tot castellanismes, que cal respectar. Fent-ho notar, és clar. Però, tornant a Pla, el que no es pot fer, per exemple, és canviar-li un castellanisme per un mot carnerià. I, per descomptat, respectant absolutament l'estil de l'autor.

—Penseu que Josep Pla tenia raó quan, al seu *Dietari*, tot parlant de vos, diu: «Pujol sap moltes coses. És un perfeccionista». En sou? Se n'ha de ser?

—Jo he procurat fer-ho tan bé com he pogut, o sabut, perquè crec que el rigor és important, tot i que això valgui paciència i molt de temps... Si se n'ha de ser? Pel que fa a les publicacions en català, sí, i molt.

—I d'on us ve, aquest interès per la llengua?

—Jo vaig aprendre el català a l'escola, poc temps, dels tres anys als cinc i mig, perquè un cop acabada la guerra de següida vam haver d'exiliar-nos a Fran-

ça. Però on realment el vaig aprendre va ser estudiant el diccionari de Pompeu Fabra, que la meua tia havia salvat gairebé de miracle, i que jo tenia com a llibre de capçalera. I llegint, llegint de tot i en el màxim de llengües possibles: anglès, italià, francès, gal·lec-portuguès i diferents variants de la llengua d'oc, perquè els trobadors sempre m'han interessat moltíssim.

—Com veieu la situació del català, en aquests moments?

—Cautelosament esperançat.

—A banda de la correcció, també us heu dedicat a la traducció i a l'adaptació de textos teatrals. Expliqueu-nos una mica tot això...

—Vaig traduir, amb el meu amic Joaquim Funtané —nascut a l'exili— *Ivonne, princesa de Borgonya*, de W. Gombrowicz; *El mal corre*, de J. Audiberti; *Electra o la caiguda de les màscares*, de M. Yourcenar... Era l'època del teatre independent, del TEI de Sant Marçal, d'en Tià Coll, d'en Pep Cruz... Hi havia molts grups —a Girona sobretot, però també a Roses, a Palafrugell, Palamós...— inte-

Calia fer una mena de guia o d'antologia de l'obra d'en Pla adaptada als nanos, per introduir-los a la seva obra i engrescar-los a llegir

ressats en un nou tipus de teatre, nous autors... que aportessin noves formes i nous continguts, sobretot sociopolítics. També vaig fer una traducció adaptació de *Macbeth*, que vaig voler acostar a la parla del carrer per fer-la més entenedora, cosa que va generar una certa polèmica, i d'*Antígona*, que Inteatre va estrenar a Empúries; d'*El diari d'Anna Frank* per al grup Tramoia... D'aquesta última no hi va haver manera de trobar-

ne cap edició de l'original en anglès. Fins i tot vaig anar a la Casa Jueva de Barcelona, i res. Així que la vaig traduir d'una versió sud-americana.

—**Quan va començar la vostra relació amb el teatre? I quan va acabar, si és que ha acabat...**

—Va començar l'any 1972 i va acabar amb l'*Hostalera*, de Goldoni, que va ser l'obra escollida per inaugurar el Teatre Municipal de Palafrugell, el 1999. Però això d'*acabar* posa-ho entre cometes perquè hi penso tornar representant una obra d'un autor galleg molt interessant: *La revolta*, de Jenaro Marinhas del Valle, que a Galícia només van deixar radiar perquè té un fort contingut antifeixista.

—**I, per cert, vau anar mai a teatre amb en Pla? O és veritat que, tal com diuen molts estudiosos, no el podia sofrir?**

—No, no hi vaig anar mai. Sé que de tant en tant hi anava amb el seu germà Pere i que assistia amb «digníssima paciència» a algunes de les estrenes de Josep Maria de Sagarra... Havia fet algun elogi de les obres de Pous i Pagès. De Sagarra deia que el segon acte repetia una mica el primer, i el tercer el segon, però que els seus hendecasil·labs enlluernaven.

—**Però a sopar, sí que hi vau anar...**

—Sí, a sopar, sí. Diverses vegades, i gairebé sempre venia algú important. En Porcel, un parell de cops; la senyora Ortines, sovint acompanyada de la seva mare... Però, és clar, llavors, això de sopar amb «el» Pla, vestia. I bona part de la burgesia, sobretot aquella que havia parlat en castellà per tenir *cupò de algodón*, rivalitzava no només per seure a taula amb ell, sinó també a l'hora de deixar propina. Una vegada era tanta l'acumulació de bitllets que en veure tot aquell bé de Déu va exclamar: «Si no ho arreglem, això contribuirà a la devaluació de la pesseta, i un país necessita ordre públic i una moneda forta!». Així que va estirar un bitllet i se'l va ficar a la butxaca.

—**La imatge que ens ha quedat no és precisament la d'un home sociable, ni amb un caràcter gaire amable...**

—L'entristia que el convidessin a sortir i a sopar perquè els fes riure i després vantar-se'n. Contràriament al que puguin dir alguns, era un home molt senzill i molt educat amb els humils. Ara, amb la resta, especialment quan el provocaven, podia arribar a ser terrible! No era pas un poca-vergonya. Era desvergonyat, sobretot amb els pedants, que no els podia sofrir.

—**La seva afició a l'alcohol és un altre tòpic?**

—El suposat alcoholisme de Pla és un tema poc conegut, o poc parlat. Jo no crec que fos alcohòlic. Crec que de vegades s'emborraxava, que no és el mateix. I és veritat que llavors es produïen situacions molt divertides, com aquella ocasió, en què, sortint de sopar i passejant pel poble —em penso que era a l'Escala— la bufeta el va obligar a satisfer la demanda en un racó del carrer desert. Just a mig fer, passen una parella de guàrdies que li criden l'atenció i ell, tot compungit però amb la rialla sota el nas, es disculpa dient: «*Señor guardia, soy prostático. No hay curación. ¿Qué les parece? ¿Triste, verdad?*».

—**A més d'haver publicat al *Tele-èxpres*, al *Punt* o a l'*Avui*, una altra de les vostres facetes és la de col·laborador de la *Revista de Palafrugell*.**

—De la *Revista de Palafrugell* n'he format part des dels seus orígens. Hi he dedicat articles puntuals gairebé fins avui, i també hi he tingut diferents seccions fixes: «El pas de l'any» (primera etapa), «La roda del temps» (segona etapa), «Pobles de l'Empordà»... que tot sovint tenien un to crític i reivindicatiu.

—**Això us va suposar algun problema?**

—Algun ensurt, sí. Una vegada em van denunciar per comunista i un agent de la Brigada Político-Social es va presentar a Palafrugell per interrogar-me. Quan va veure que el director de la *Revista* era un *reverendo alférez castrense* (mossèn Tapiola), ja li van començar a

De vegades havia d'escriure algun paràgraf per enllaçar els textos i que després presentava a Pla perquè els revisés. No ho va voler fer mai

*>> Garolera, Cornudella i Pujol
i Cofan parlant abans
de començar la presentació
d'El quadern gris.*

trontollar els esquemes. Tampoc no va trobar que cap dels altres membres fos en absolut sospitós, i com que jo li rebatia tot el que deia i li plantejava cada cop més dubtes i preguntes, va acabar força destarotat i dient que semblava que l'interrogador fos jo en comptes d'ell. Sembla que la seva conclusió final va ser que hi havia algun *criptocomunista catòlic e inofensiu*, i la cosa es va acabar aquí. De tota manera, també he de dir que, mentrestant, en Gich —que menjava peix amb en Carrero Blanco— i en Pla estaven fent totes les gestions pertinents perquè, si m'arribaven a detenir, pogués sortir il·lès del tràngol.

Més endavant, també vaig viure una altra situació prou curiosa. De tots els articles antifranquistes que havia publicat, n'hi havia tres d'especialment crítics davant dels quals, estranya-

ment, no hi hagué reacció. Uns quants anys després, un dia em van presentar l'aleshores president de la Generalitat Jordi Pujol, i tan bon punt va saber el meu nom, va dir: «No sap els maldecaps que m'ha donat!». I és que en Fraga li n'havia atribuït l'autoria! Tot i així, ell tampoc no patí represàlies perquè aleshores el tenien «controlat» a Girona, on va ser obligat a residir arran dels Fets del Palau i després d'haver complert dos anys i mig de presó.

—**Però vós militàveu en el partit comunista?**

—No, però tenint en compte els meus «antecedents» familiars, el context so-

ciopolític del moment i que sempre he expressat el que penso, no és gaire difícil «guanyar-se» enemics.

—**El vostre pare havia estat membre d'ERC i del comitè de l'Armstrong, regidor i tinent d'alcalde de Palafrugell, i tota la família va haver d'anar a l'exili. L'experiència de viure, encara que sigui per poc temps, en un camp de refugiats deu ser terrible i inesborrable...**

—És trista, dura, humiliant i injusta. Ja se n'ha parlat molt i a mi no m'agrada gaire fer-ho perquè tot plegat va ser massa inhumà. A nosaltres, als més petits, ens van robar la infantesa. La majoria, l'últim cop que vam jugar va ser allà, jugant a afusellar Franco; tants cops, que al final fins i tot era avorrit. Ara, sentir-ho, potser fa gràcia, però això no són jocs per a la mainada...

Vaig corregir-li la puntuació, l'ortografia i més d'un castellanisme que sempre vaig procurar substituir per mots propis del seu llenguatge

—**Quants anys teníeu, quan vau marxar?**

—Jo vaig néixer el 1933, l'any que Hitler va arribar al poder —això ja devia ser un mal presagi—, de manera que devia tenir uns sis anys. Vaig marxar de Palafrugell amb la mare, l'àvia i els meus germans en un dels cotxes «oficials» que també portaven el jutge, l'alcalde... i llurs famílies. A Figueres el cotxe es va espatllar, o el va espatllar el xofer, i ens vam trobar enmig d'aquell tràgic bombardeig que va sacsejar la ciutat perquè els facciosos sabien que al castell de Sant Ferran hi havia el Govern de la Generalitat i algun dels diputats. Me n'ha quedat un record estrany, una mica confús, però amb algunes imatges molt gravades. Recordo que, no sé com, suposo que en un moment de caos, em

vaig allunyar de la mare. De sobte, un home se'm va tirar al damunt. Després de l'ensurt vaig adonar-me que ho havia fet per protegir-me de la metralla, cobrint-me amb el seu cos... De Figueres a la frontera hi vam anar a peu. Quan vam arribar-hi plovia, però com que era de nit no deixaven passar ningú. Tota la nit al ras i sota la pluja...

—**I després al camp de refugiats...**

—Primer a Argelers, en unes condicions deplorables que s'han descrit moltes vegades però mai prou, i després ens van enviar a Le Mans. Allà, la situació va millorar perquè havien condicionat una escola per acollir-nos, teníem llits, ens podíem dutxar, i dos dies a la setmana —els dijous i els diumenges— podíem sortir, visitar la ciutat... El pare

va anar al camp de Gurbs. No vam coincidir mai... De fet gairebé no va tornar mai més; només algun cop i el 1962, per assistir al casament del meu germà. Al cap d'uns anys es moria.

—**I vós, quan vau tornar?**

—Al cap d'un parell o tres d'anys. En esclatar la Segona Guerra Mundial la situació va empitjorar i varen desplaçar tots els exiliats de la zona nord un altre cop cap al sud, i tornarem cap a Bram i Argelers. Uns mesos més tard vam tornar tots cap a Barcelona, van separar els fills de les mares i ens van enviar cap a la Fira de Mostres, on ja hi havia uns pavellons preparats per acollir-nos. L'endemà ens van posar a tots dins el pavelló més gran, al mig hi van plantar un altar i ens van «depurar i purificar» amb una missa que només de pensar-hi m'esgarrifo: jo mai no havia sentit a parlar del *tormento del fuego eterno del infierno!* Un cop ben «nets de consciència i d'esperit», qui en tenia, ja podia tornar amb la família. Jo i els meus germans ens vam instal·lar a casa d'un cosí germà del meu pare, ja que la mare estava detinguda a Girona, pendent d'un consell de guerra per *auxilio a la rebelión* perquè havia aplegat un grup de dones que cosien roba per a l'exèrcit *rojo*.

Sortosament tot acabà prou bé i al cap d'un temps vaig tornar cap a casa, a la vila. Després, la meva germana Neus se'n va anar a viure a Perpinyà, i jo vaig entrar a treballar a la Caixa. Més tard em vaig casar i vam anar a viure a Begur —on vaig conèixer i tractar força Joan Vinyoli, que hi venia cada estiu— i després a Barcelona, del 1975 al 1991, l'any que em vaig jubilar. Allà vaig fer molta vida d'Ateneu, i això em va permetre relacionar-me amb moltes personalitats de l'època, hi vaig fer xerrades, presentar algun llibre... Però com que el cercle s'havia de tancar, finalment vaig tornar a casa, a Palafrugell.

—**En relació amb Pla, sou, doncs, a l'altre «bàndol». En parlàveu mai, amb ell, de la guerra i de les seves conseqüències?**

El que trobo més greu són les censures per qüestions morals o personals. S'elimina, per exemple, «del membre» i la frase queda sense sentit

—Més que de la guerra, parlàvem de política. De Pla, la gent ja en té una opinió formada, però no sé si prou justa. D'una banda, perquè ell poques vegades es va manifestar clarament —tampoc la seva obra ens mostra gairebé res del seu pensament polític, ni amorós—, i d'una altra, perquè crec que tampoc no ha interessat gaire aprofundir-hi. Jo, a Pla, com a Vicens Vives, li dec un mestratge excel·lent, i recordo converses i conviccions que, en certa manera, han esdevingut profètiques.

—Com ara?

—La creença que un cop acabada la dictadura es produiria una onada catalanista imparabile que caldria aprofitar si es volia tirar aquest país endavant, i que Barcelona s'hauria d'instituir com a capital del país; que ressorgiria la vocació europea de Catalunya i que l'encomanaríem a la resta de l'Estat... i que, en definitiva, estudiant a fons la nostra història i preservant la llengua redescobriríem la nostra identitat nacional.

—Però tots dos eren monàrquics...

—Sí, de fet, Pla va morir monàrquic pur. Però també és veritat que era molt contradictori. Als 23 anys, a Itàlia es va manifestar nacionalista català. Aquí, anys després, només es definia com a catalanista i liberal conservador... Hi va haver un moment en què Pla va creure que Vicens Vives podia arribar a ser president de la Generalitat restaurada, però la mort de l'historiador va fer que es decantés per Tarradellas...

—Una aposta que ha estat sovint controvertida...

—I fins i tot negada, però jo tinc el testimoni de Jaume Miravittles, jugador del Figueres, comissari de Propaganda de la Generalitat durant la República i exiliat als Estats Units, afirmant que quan Josep Pla el va anar a visitar a Nova York, a principis dels seixanta, aquest li va assegurar que l'única persona capaç de restaurar la Generalitat era Tarradellas. I que per això l'escriptor havia anat a demanar personalment al president exiliat que tornés a Catalunya.

PACO DALMAU

>> Garolera, Xevi Rocas, Pujol i Cofan i Cornudella a l'acte de presentació d'El quadern gris a la Fundació Josep Pla.

—Des d'un punt de vista polític, Pla no va ser una mica voluble?

—Pla era un burgès i, com a tal, creia que, un cop acabada la guerra, la burgesia havia de ser l'artífex d'una Catalunya moderna. Per això va voler ser director de *La Vanguardia* i per això va voler, o es va parlar, de fundar un partit al costat de Pere Duran Farell, qui, aleshores, negociava clandestinament amb Comissions Obreres. Això, i el fet que Teresa Pàmies, llavors locutora de Ràdio Praga, afirmés públicament que tenia l'esperança que Pla fos lliberal, va propiciar un acostament a través del qual, a mi, em sembla veure-hi unes certes ganes d'amnistiar l'escriptor. Cap d'aquests projectes no va reeixir, i tampoc no he vist gaire interès a esbrinar-ne el perquè.

—I vos, com veieu el país?

—Estem en un moment crucial que, salvant les distàncies, em recorda el del Compromís de Casp. No és el mateix, és clar, però em sembla veure-hi un cert paral·lelisme. Així que espero que ara ho fem millor i que prenguem la decisió correcta.

—Tenim la independència a prop?

—Espero que sí. O ara o mai! Perquè si en un termini de cinc anys no l'aconseguint, haurem deixat passar l'oportunitat. En aquest cas, jo crec que l'opció hauria de ser una república confederada, tot i que per al nostre país potser seria millor una monarquia federal que no una república castellano-jacobina.

Nuri Sàbat és crítica teatral.

Això de sopar amb «el» Pla vestia. I bona part de la burgesia, sobretot la que havia parlat en castellà per tenir cupo de algodón, rivalitzava per seure-hi a taula